

Zbirka Novak kao inspiracija: Osobitosti nekih rijetkih karata priobalja sjeverne i srednje Dalmacije i uloga domaćih kartografa u njihovu nastanku

Mlinarić, Dubravka

Source / Izvornik: **Kartografija i geoinformacije, 2011, 10, 73 - 91**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:303:194148>

Rights / Prava: [Attribution-ShareAlike 4.0 International/Imenovanje-Dijeli pod istim uvjetima 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute for Migration Research - Institutional repository for storing papers and data sets](#)

Review
 Received: 11-10-2011
 Accepted: 06-12-2011

The Novak Collection as an Inspiration: Characteristics of Some Rare Maps of the Northern and Central Dalmatian Coastline and the Role of Local Cartographers

Dubravka MLINARIĆ

*Institute for Migration and Ethnic Studies, Trg Stjepana Radića 3, 10000 Zagreb, Croatia
 dubravka.mlinaric@imin.hr*

72

Abstract: *The article¹ is a tribute to the ideas and efforts of Prof. Dr. Drago Novak, who founded and compiled the Novak Map Collection (Zbirka Novak). As a world traveller and professional radiologist, he was also a cartographer, collector and lover of old maps. The author also analyses some original, early, modern maps of the Dalmatian coastline and the role of local cartographers and copperplate engravers (Martin Rota and Natale Bonifacio) in the production of these maps and their significance for further cartographic development.*

Key words: *Northern and Central Dalmatia, regional maps, panoramic bird's-eye views, Martin Rota, Natale Bonifacio, the Novak Collection*

slight, particularly among antiquarians. The Collection is composed of more than 450 single map sheets to different scales and a number of reprints of old atlases. One of his crucial criteria in compiling his collection was to depict at least some of Croatia's historical lands, which were mostly under the sovereignty of neighbouring imperial powers from the 15th century onward. The Croatian origin of either the cartographer or commissioner of the map production was a further criterion. While assisting Drago Novak, the author of this article had the opportunity of helping compile a catalogue of the collection in 2000, according to strict bibliographical standards (International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials – ISBD (CM)). The further result of this cooperation was the publication of *Five Centuries of Maps and Charts of Croatia*, co-edited by Drago Novak and illustrated mainly with reproductions from his collection (*Collectio Mappae Croatiae Prof. Dr. D. Novak*) (Novak et al., 2005).

1. An Introduction to the Extensive Map Legacy of Drago Novak

The late Drago Novak was an outstanding individual and a passionate collector of old maps, sea charts and *isolario* atlases of the Adriatic Sea. He acquired his first map during one of his many journeys and thus started a map collection at a time when interest in maps was

The significance of the Novak Collection, and the recent death of Drago Novak, motivated the author to make a study of selected maps in the collection. They were compared in various contexts and within the trans-disciplinary discursive framework of new cultural cartographies (Harley, 1988, 1989; Craib, 2000) and the theoretical concept of space turn². This article represents an overview

¹ However, it represents a significantly extended study of early modern Dalmatian mapping, starting with an expert article (in print) on the Novak Collection maps for the *Journal*, published by the International Maps Collectors' Society (IMCoS). Drago Novak was one of the society's founders and its German national representative for many years. He was also one of the most enthusiastic members of the *Croatian Cartographic Society (HKD)*.

² The concept of spatial turn covers the change of the space paradigm in culture and the social sciences during the 1980s. It introduced a relative change to the meaning of absolute space, insisting on associating space with identity, meaning and culture (Cosgrove, 2004, 58). Therefore the spatiality of historical processes was approached through various disciplines. Until recently, historians used to perceive maps as representations rather than tools for analysis. The turning point for historical research was the introduction of mass GIS analysis, alongside literary and cultural novelties (Withers, 2009).

Pregledni znanstveni rad

Primljeno: 11-10-2011.

Prihvaćeno: 06-12-2011.

Zbirka Novak kao inspiracija: Osobitosti nekih rijetkih karata priobalja sjeverne i srednje Dalmacije i uloga domaćih kartografa u njihovu nastanku

Dubravka MLINARIĆ

Institut za migracije i narodnosti, Trg Stjepana Radića 3, 10000 Zagreb

dubravka.mlinaric@imin.hr

73

Sažetak: *Tekst¹ je nastao u namjeri da se njime oda dužno poštovanje ideji i velikom trudu koji je svjetski putnik, liječnik rendgenolog, ali i kartograf, kolekcionar i zaljubljenik u stare karte, prof. dr. Drago Novak uložio u nastanak kartografske Zbirke Novak. Ujedno autorica analizira neke od rijetkih izvornih karata dalmatinskog priobalja iz ranoga novog vijeka, ulogu domaćih kartografa i grafičara (Martina Rote i Natala Bonifacija) u nastanku tih karata te njihov utjecaj na daljnji razvoj kartografije.*

Ključne riječi: *sjeverna i srednja Dalmacija, regionalne karte, panoramske vedute i planovi gradova, Martin Rota, Natale Bonifacio*

pojedinačnih kartografskih listova različitih mjerila, ali i određen broj reprodukcija starih atlasa. Jedan od osnovnih skupljačkih kriterija bio je da karte prikazuju barem dio hrvatskoga povijesnog prostora koji se od 15. do 20. stoljeća nalazio pod vlašću neke od susjednih imperijalnih sila. Drugi je kriterij bio da je ili kartograf ili idejni začetnik karte hrvatskog podrijetla. Kao Novakova suradnica, autorica je 2000. godine surađivala na izradi kataloga zbirke prema suvremenim kriterijima za katalogiziranje kartografske građe (ISBD(CM)). U međuvremenu je objavljena knjiga *Pet stoljeća geografskih i pomorskih karata Hrvatske*, a jedna od urednika bio je i Drago Novak. Knjiga je najvećim dijelom ilustrirana kartografskim reprodukcijama iz Zbirke Novak.

Značenje Zbirke, a posebno nekih karata unutar nje, te nedavni gubitak Drage Novaka potaknuli su autoricu na detaljniju studiju izabranih starih karata. Analizirane su u raznolikim kontekstima unutar transdisciplinarnih diskurzivnih okvira prostornog obrata² i nove kulturne kartografije (Harley, 1988, 1989; Craib, 2000). Iz studije je proizašao kratak pregled kartografiranja sjeverne i središnje Dalmacije u 16. i 17. stoljeću s obzirom na mjerilo i vrste karata u ranome novom vijeku. Korištena je sustavna komparativna analiza karata kao kulturnih tekstova koji su međusobno srađeni da bi se

1. Umjesto uvoda: O bogatoj kartografskoj ostavštini Drage Novaka

U izvanrednoj osobi prof. dr. med. Drage Novaka krio se i strastveni poštovatelj i kolekcionar starih geografskih karata hrvatskih zemalja, izolara te pomorskih karata Jadrana. Svoju je prvu kartu nabavio na jednom od putovanja i time utemeljio vlastitu kartografsku zbirku u vrijeme kada su karte zanimale malo koga, čak i u kolekcionarskim krugovima. U zbirci se nalazi više od 450

¹ Članak donosi znatno proširenu studiju ranonovovjekovnih karata Dalmacije iz Zbirke Novak, koja je u obliku inicijalnog članka (u tisku) pripravljena za stručni časopis *Journal*, u izdanju Međunarodnog društva sakupljača karata (*IMCoS*). Drago Novak bio je jedan od osnivača tog društva i dugogodišnji nacionalni predstavnik za Njemačku. Također je bio i jedan od vrlo strastvenih članova Hrvatskoga kartografskog društva (*HKD*).

² Termin se odnosi na promjenu paradigme prostora koja je nakon 1980-ih godina primjetna u kulturi i društvenim znanostima. Došlo je do relativiziranja značenja apsolutnog prostora uz pojačano povezivanje prostora s identitetom, značenjem i kulturom (Cosgrove, 2004, 58). Upravo je stoga prostornost povijesnih procesa, u ovom slučaju kartografskog razvoja, moguće promatrati iz perspektive različitih znanstvenih disciplina. U povijesti su se karte i u geografskom i književno-kulturološkom pogledu promatrale prije kao alat reprezentacije nego analize, sve do pojave GIS-a kao masovnije mogućnosti informatičke analitike geoinformacija (Withers, 2009).

74

Fig. 1. *Il fidellissimo Sibenicho*, map variation from the early 1570s, Novak Collection, unsigned
 Slika 1. *Il fidellissimo Sibenicho*, varijanta karte iz ranih 1570-ih, Zbirka Novak, bez potpisa

of the mapping of the northern and central Dalmatian coastline at the beginning of the early modern era. After the 16th and early 17th century, the first maps of Dalmatia varied according to scale and type. A methodological approach using comparative analysis of maps as cultural texts will attempt to detect whether some (and which) of these maps were used, not only as sources of information, models or templates but also as a concepts for further synthesised mapping among European cartographers unfamiliar with the local area. The goal is to correlate the appearance of the first regional maps of Northern and Central Dalmatian coastline with practical and pragmatic purposes and cartographers' intentions within the political circumstances of the time. Deconstruction urges the audience to read "between the lines" of a map or "in the margin" of a text, interpreting each map through its own specific, cultural perspective (Harley, 1989, 3). The sources for this study were maps from the Novak Collection (NC), comparative maps from other collections (such as the Manuscripts and Old Books Collection and Map Collection in the National University Library in Zagreb (NSK)) and relevant literature.

2. Dalmatia on Renaissance Maps of Italian (Venetian) Cartographic Publishers

The medieval and early modern notions of Croatia were closely linked to various communal/regional/ethnic identities of the local population in the territories of medieval Croatia, Slavonia, Dalmatia and Bosnia. During early modern times, these territories were defined primarily by the significance and level of their political and imperial sovereignty or subordination. From the late 15th century, the Ottoman Wars greatly influenced and changed the development of the area. Different relationships developed in the many areas where the borders of the Hapsburg Monarchy, the Venetian Republic and the Ottoman Empire collided.

This time of instability and constant danger was, paradoxically, prolific in terms of map-making in Dalmatia. Maps were often considered a tool in the elitist language of power, as their making was usually controlled by

identificirale izvorne karte. Te prvotne karte potom su služile kao predlošci za kompilacije poznatih europskih kartografa. Također je istražen utjecaj pojedine karte kada se ona preuzimala ne samo kao kartografski predložak odnosno skup geografskih podataka već i kao konceptijsko rješenje za buduće kartografske prikaze. Cilj istraživanja je ispitivanje okolnosti nastanka točnijih regionalnih karata sjeverne i srednje Dalmacije, njihove praktične namjene te motiva njihovih autora u aktualnim političkim okolnostima. Upravo dekonstruktivistički pristup karti omogućuje zaviriti "između redaka", odnosno sagledati ju isključivo unutar specifične kulturne perspektive u kojoj je nastala (Harley, 1989, 3). Kao izvornici za ovu studiju korištene su karte iz Zbirke Novak (ZN), uz komparativne primjerke drugih zbirki, npr. Nacionalne sveučilišne knjižnice u Zagrebu (NSK), i raspoloživa literatura.

2. Dalmacija na renesansnim kartama talijanskih, posebno mletačkih kartografskih nakladnika

Srednjovjekovno, pa i ranonovovjekovno značenje pojma Hrvatske bilo je usko vezano uz različite prostorne, ali i komunalno/regionalno/etničke identitete stanovništva srednjovjekovne Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Bosne. Tijekom ranoga novog vijeka ti su prostori bili određeni ponajprije vlastitim političkim značajem i stupnjem imperijalne podložnosti odnosno suvereniteta. Već od 15. stoljeća osmanski su ratovi unijeli promjene u srednjojadranski prostor, uvjetujući stvaranje cijelog spektra različitih međusobnih odnosa na višegraničju Habsburškog Carstva, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva.

Paradoksalno je što je upravo to vrijeme trajne ugroze i nestabilnosti u Dalmaciji bilo u kartografskom smislu vrlo produktivno radoblje. Karte su predstavljale govor moći elita te su ih, kao uostalom i inače, kontrolirale dominantne društvene skupine (Harley, 1988, 300–303, Black 1997). Stoga su kartografske reprezentacije gotovo uvijek bile nametane izvana ili odozgo. Kartografija je već u 16. stoljeću općenito počela dosezati interdisciplinarni status, kao nadogradnja renesansnog razvoja znanosti i umjetnosti. Izrada karata nije zahtijevala samo umjetničke i graverske vještine već i geografsko-geodetsko predznanje i terenski rad u prikupljanju podataka. Prikupljene skice i crteži kompilirani su u zajedničke kartografske sinteze. Čak su i najstarije karte hrvatskih zemalja, poput Ptolemejevih, većinom bile sitnijeg ili srednjeg mjerila³, i prikazivale su čitave regije.

³ O konkretnom razmjeru umanjenja na kartama 16. stoljeća teško se može govoriti jer se na istom listu (npr. panoramske vedute!) kombiniralo više stupnjeva umanjenja. Generalno uzevši sitno mjerilo (1:1 000 000 i više) koristilo se za karte velikih cjelina, primjerice cijelog Sredozemlja, kakvih u ovoj studiji, izuzevši Volčičeve portulane, gotovo da i nema. Najviše je analiziranih karata panoramskoga karaktera u kategoriji krupnog mjerila (1:10 000–1:100 000), dok su karte regionalnoga karaktera srednjeg mjerila (1:100 000–1:1 000 000) (Slukan Altić, 2003, 61).

Veći broj karata Dalmacije nastaje od 16. i ranog 17. stoljeća, ponajprije u radionicama talijanskih kartografa. Oni su prethodno, zbog bogate pomorske tradicije i raširene trgovine Sredozemljem, bili usmjereni na izradu portulana i izolara. Talijani su u pogledu mjerila dvojako kartirali istočnu jadransku obalu. Jedni su prikazivali cijelu regiju ili su pak izrađivali pomorske karte pojedinih otoka, dok su drugi panoramskom vedutom gradova ilustrirali manje prostore u krupnijem mjerilu. Zemlje koje nisu bile u mletačkom posjedu, poput Slavonije ili osmanske Bosne, najčešće su kartirali prema izvornim predlošcima starijih karata, prije svega topografskih (Marković, 1993, 71–86). Kao i ostale krajeve u posjedu Habsburgovaca, granične su zemlje, pa i Vojnu krajinu kartirali austrijski i njemački kartografi. Oni su polako uvodili državni sustav zemljišne izmjere i izrađivali topografske karte krupnijeg mjerila za ekonomske, fiskalne i vojnostrateške potrebe. Obje su kartografske "mašinerije", i austrijska i talijanska, kad god su bile u prigodi, angažirale vješte lokalne majstore gravere, ali i obrazovane geografe i kartografe. Cijenili su ih kao dobre poznavatelje geografskih pojedinosti i posebno geografskih imena, pa su bili poznati po velikoj pouzdanosti svoga rada. Dvojica istaknutih kartografa izrađivali su u 16. stoljeću kvalitetne geografske ili pomorske karte sitnijeg i srednjeg mjerila odnosno portulane istočnog Jadrana. Bili su to Pietro Coppo (1469–1555) iz Izole i Vincentius Demetri Rachuseus (1563–1607) iz Dubrovnika. Iako su potjecali iz rubnih dijelova hrvatskih zemalja, oni nisu kartirali samo svoj zavičaj nego mnogo šira područja⁴. U sjevernoj Dalmaciji bila su najpoznatija dva domaća gravera i kartografa, Natale Bonifacio i Martin Rota. Njihova kartografska djelatnost i doprinos produkciji europskih radionica, u kojima su školovani ili bili zaposleni, učinila ih je sudionicima sredozemnih (mletačkih i drugih talijanskih) kulturnih krugova.

3. Karte krupnijih mjerila: izolari i panoramske vedute

Neki od talijanskih kartografa, poput G. F. Camocia ili S. Pinargentija, izrađivali su karte krupnijeg mjerila. Svakako se nisu odrekli ni pomoći iskusnih lokalnih majstora, gravera ili kartografa. Među potpisanim autorima karata ovih krajeva nalazimo dva imena renesansnih majstora bakroreza i suvremenika iz Šibenika, *Martina Rote* i *Natala Bonifacia*. Ti su majstori rođeni u Dalmaciji pa su bili dragocjeni u talijanskim kartografskim radionicama ne samo zbog vještine graviranja nego i zbog vlastitog poznavanja prostora i korištenja geografskih informacija. Rota je osobno radio na karti središnje Dalmacije u

⁴ Coppo je izradio poznatu kartu cijelog poluotoka Istre (*Histriae tabula*). Premda je objavljena u jednom od Orteliusovih atlasa *Theatrum Orbis Terrarum* (iz 1609), temeljena je na Coppovoj karti iz 1573., dimenzija 24 × 15 cm (ZN-Z-XVI-COP-1573). Vincentius Demetri Volcius radio je portulane, odnosno plovidbene karte Sredozemnog i/ili Jadranskog mora u sitnom mjerilu. U ZN usp. od sign. ZN-PMSF-XVI-VDV-1592-1 pa sve do ZN-PMSF-XVI-VDV-1607.

Fig. 2. Matthaeus Merian, *Situs particularis Comitatus Sebeniciani, qui est pars Dalmatiae / Sonderbare Situation und gelegenheit der Graffschafft Sebenico, so ein Theil ist der Provintz Dalmatia*, The Novak Collection, unsigned
 Slika 2. Matthaeus Merian, *Situs particularis Comitatus Sebeniciani, qui est pars Dalmatiae / Sonderbare Situation und gelegenheit der Graffschafft Sebenico, so ein Theil ist der Provintz Dalmatia*, Zbirka Novak, bez potpisa

dominant groups. Cartographic representations were almost always commissioned from abroad or by the ruling elite (Harley, 1988, 300-303; Black, 1997). Nonetheless, in the 16th century, cartography in general achieved interdisciplinary status, by adhering to the Renaissance path in science and art. Along with artistic and engraving skills, map production also required knowledge of geography and geodesy. Field work was a prerequisite for the successful acquisition of local data. Sketches and drawings were painstakingly collected and compiled in cartographic syntheses. Even the oldest maps of these lands (such as Ptolomeius') were predominantly regional maps of a smaller or medium scale³.

³ The exact scale (degree of reduction) is hard to measure on 16th century maps since a combination of scales was used for each map, for examples panoramic city-views. In general, small scale maps (1:1 000 000 and smaller) were used for large territories such as the entire Mediterranean. Such maps do not feature greatly in this analysis, except for Valcius' representations. Most maps are either city views, large scale panoramas (1:10 000-1:100 000) or regional medium scale maps (1:100 000-1:1 000 000) (Slukan Altić, 2003, 61).

Maps of Dalmatia started to appear in greater numbers in the 16th and early 17th century, mainly within the Italian cartographic tradition. The Italians had previously concentrated on portolan charts and *isolario* atlases, due to their long sailing tradition and successful trading all over the Mediterranean. The eastern Adriatic coastal region was mapped by Italians in two distinctive ways in terms of scale: first was mapping the whole of Dalmatia within a regional perspective, including marine charts and second was the production of individual maps or representations of islands (*isolario* or panoramic *vedute*) to a larger scale. For territories which were not under Venetian possession (Slavonia, Ottoman Bosnia), the cartographers redrew old maps or copied topographic map models (Marković, 1993, 71-86). For the economic, fiscal and military purposes of the Hapsburg Monarchy and the operation of the Military Frontier, these bordering lands were mainly mapped by Austrian-German cartographers, who gradually introduced organised land surveys and the production of (larger scale) topographic maps.

Both the Austrian and Italian cartographic systems employed skilled local engravers or highly educated

krupnijem mjerilu, što potvrđuju veduta Šibenika i subregionalna panoramska karta Splita i okolice. Iako su djelovali u vrijeme dominacije tradicionalne izrade pomorskih karata i portulana⁵, Rota i Bonifacio izrađivali su i druge vrste karata, uključujući i izolare.⁶ Obojicu je u vještini graviranja bakroreza u njihovu rodnom gradu podučavao zlatar i slikar, poznati O. Fortezza.

Obitelj *Martina Rote Kolunića (Sibenicensisa)* (1532–1582. ili 1583) potječe iz jugozapadne Bosne. Predci plemićkog podrijetla potražili su utočište pred turskom opasnošću u 15. stoljeću u mletačkom Šibeniku. Tu su promijenili prezime u Rota (tal. *Ruota* = kotač) po heraldičkom znaku iz obiteljskoga grba. Martin Rota je poduku iz drvoreza i bakroreza stekao u rodnom gradu. Vješto je baratao alatom iako nije bio obrazovani geograf ni kartograf. Potom se školovao u Italiji kod M. A. Raimonda, gdje je učio reproduktivnu bakrorezačku vještinu i graverstvo općenito, slijedeći uzore tada popularnog marinizma. Prvotno se nastanio u Veneciji (1565–1572), a potom u Rimu. Prepoznatljiv po svojim bakrorezačkim vještinama, ali i izraženom senzibilitetu, doživio je vrhunac profesionalne karijere pozivom na bečki Dvor, gdje je od 1573. bio dvorski slikar Maksimilijana II. i Rudolfa II. (1552–1612), kojega je pratio i u Prag i ondje umro u 51. godini života (Pelc, 1997a).

⁵ Portulani su služili u tadašnjoj navigaciji, a većinom su ih izrađivali u talijanskim kartografskim radionicama Batista Agnese, Battista Caloiro e Oliva i Paolo Forlani. Primjer iz ZN je karta istočnog Sredozemlja koju je izradio Paolo Forlani Veronese (ZN-P-XVI- FOR-1571).

⁶ Te su karte prikazivale najčešće istočne obale Jadrana, a nastaju već 1485., kada je prvi autor, Bartolomeo Dalli Sonneti, tiskao svoj izolar (Marković 1975; Lovrić 1988, *passim*; Novosel-Žic, Richter-Novosel, 2005, 91).

Dao je znatan doprinos kartografiji, osobito u segmentu umjetničkog i praktičnoga rada u proizvodnji graviranih ploča. Osim toga bio je i vrlo vješt u izradi portreta. Osim habsburških vladara u Rimu je portretirao papu Pia V. Uspješno je reproducirao djela Tiziana, Michelangela i Klovića. Najčešći motivi njegovih gravura bili su religijski, mitološki i alegorijski likovi i prizori, popularni u renesansi.

Osim u izradi popularnih izolara Jadrana, bio je uspješan i u panoramskim i topografskim vedutama, od kojih dio nije potpisao. Velik broj takvih karata istočne obale Jadrana nalaze se u djelu FrancescaValegia *Riscolta di le piu illustri et famose citta di tutto il Mondo* iz 1573. godine. S obzirom na to da je 1570. godine Rota boravio u rodnom Šibeniku, vjerojatno je skupljao podatke za naručitelje za koje je radio (Kisić, 2005, 311). Poznat diljem Europe, radio je i na izolaru Francesca Camocia *Isole famose, porti, fortezze, e terre marittime sottoposte alla Ser[enissi]ma Sig[no]ria di Venetia...*, tiskanom u Veneciji 1571. godine. U njemu je objavljena panoramska veduta Šibenika *Il Fidellissimo Sibenicho*⁷ (slika 1), koja se smatra jednim od najranijih i najpouzdanijih renesansnih karografskih prikaza hrvatskih gradova (Kisić, 2005, 312; Pelc, 2000, 22). Autor je očito iz vlastitog iskustva poznavao konkretan prostor i povijesno-političke prilike, sudeći po obilju izvornih toponima koji se javljaju prvi put i ne pojavljuju se na kasnijim kartama, što znači da nije riječ o talijanskim autorima. Ta je veduta očigledno bila ishodište svih naknadnih karata ili panoramskih prikaza Šibenika, jer se u donekle različitim varijantama karta

⁷ (ZN-I-XVI-CAM-1571-6) Karta je dimenzija 21 × 16 cm, s naslovom *IL FIDEL[L]SSIMO SEBENICHO-Parte di terra ferma Et Parte di Dalmatia*. Usp. NSK, R-VI-80-90.

Fig. 3. Martin Rota, *Panoramic view of Split and its surroundings*, ZN-Z-XVI-ROT-1558/1568, isječak
Slika 3. Martin Rota, *panoramski prikaz Splita i okolice*, ZN-Z-XVI-ROT-1558/1568, isječak

pojavljivala u Pinargentijevu izolaru iz 1573., u Bertellijevu izolaru iz 1574.⁸, u Frankovu iz 1579.⁹ i u Rosacijevu izolaru iz 1606.¹⁰ godine. Temeljna razlika vidljiva na prikazanoj varijanti karte iz ZN je potpuna odsutnost naslovne kartuše u donjem desnom uglu, oznaka strana svijeta te drugačija tipologija i smještaj toponima. Očigledno su iste tiskarske ploče kolale i s vremenom se prerađivale i dorađivale u različitim dimenzijama. I same karte su potom cirkulirale kao sastavni dio atlasa, ali i kao zasebne kopije.

Rota se potpisivao u sljedećim varijantama: *Martin Rota fece*¹¹, *Martinus Rotus Sebensan* ili *Martin Rota Sibenicensis*. Karte koje je potpisao omogućuju nam pozitivnu identifikaciju čak i njegovih nepotpisanih karata. Autorstvo nepotpisane panoramske karte Šibenika *Il fidelissimo Sibenicho* moguće je potvrditi usporedbom s identičnim graverskim radom i istovjetnim stilskim obilježjima na veduti Modona¹², koju je autor potpisao s *Martinus Rota Sibenicensis faciebat* (Kisić, 2005, 310). Izradio je također nekoliko vrlo uspješnih grafičkih prikaza bitke kod Lepanta. Time se pridružio velikom slavlju nakon kršćanske pobjede nad Turcima u bitki koja je 1571. označila kraj prevlasti Osmanlija na istočnom Sredozemlju. Rijetko je propuštao priliku kartama ilustrirati posljedice i opseg devastacije pejzaža zbog osmansko-mletačkog ratovanja, bilo na prikazima egejskih ili dalmatinskih krajeva.

4. Subregionalne karte središnje Dalmacije odnosno karte srednjeg mjerila

Kao prijelaznu vrstu između karata krupnog mjerila koje prikazuju pojedino naselje ili mali geografski prostor i nadregionalnih karata sitnog mjerila nalazimo karte većih teritorijalnih obuhvata koje ipak još ne zahvaćaju cijele regije odnosno pravne ili povijesne cjeline da bismo ih mogli regionalno imenovati. Njihova je svrha najčešće bila perspektivno skiciranje šireg prostora, ali i ponuda novih geografskih ili kartografskih podataka, primjerice toponima.

Sadržaj karte *Il fidelissimo Sebenicho* tako je proširen s panorame samoga grada Šibenika na širu

kopnenu i primorsku unutrašnjost na primjeru karte *Situs particularis Comitatus Sebeniciani...*¹³ iz Merianova atlasa iz 1660. godine (slika 2). Osim panoramskog prikaza grada iz ptičje perspektive Merianova karta ima elemente subregionalne pa čak i regionalne karte.

Na Rotinoj panoramskoj karti Splita s okolicom iz ptičje je perspektive prikazano još veće područje¹⁴ (slika 3). Prvi je put objavljena u Mlecima 1558. godine ili pak desetljeće poslije, jer se godina teško razaznaje. Na ovom radu, koji prikazuje Jadransku obalu u okolici Splita od Trogira (*Trav*) do Omiša (*Almisa*), kao i unutrašnjost u okolici turskoga Klisa (*Clissa*), pronalazimo i Koluničev potpis (*Martinus Rotta*), vrlo vrijedan grafološki trag u donjem desnom uglu lista. Karta je nevjerojatno slična, gotovo identična prikazu potpuno istog prostora Mattheusa Meriana¹⁵ (slika 4), nastaloga gotovo stoljeće poslije. Očigledno je upravo Rotina kartografska vizualizacija, premda nešto veća dimenzijama, poslužila kao predložak Merianu. Osnovne su razlike Merianove karte umetnuta naslovna kartuši u obliku vrpce uz gornji rub zemljovida, odsutnost grafičkog mjerila (*MESVRA*), te drugačija tipologija slova i smještaj toponima (npr. *XARNOVICA*).

5. Regionalne karte sjeverne i središnje Dalmacije

Najstarije karte hrvatskih zemalja bile su većinom sitnog i srednjeg mjerila, odnosno regionalne karte. Zbog svoje univerzalne namjene primjere takvih karata hrvatske kopnene unutrašnjosti nalazimo u 16. ali i u 17. i 18. stoljeću¹⁶. Tijekom istog razdoblja talijanski su kartografi izrađivali karte istočne obale Jadrana u sitnom i srednjem mjerilu, koje su također prikazivale subregionalne ili čak regionalne cjeline. Takve su karte nastajale kopiranjem starijih karata ili su to bile kartografske sinteze podataka prikupljenih s karata krupnijeg mjerila. Kao primjer mogu poslužiti karte Jacopa Gastaldija¹⁷, Mathea

⁸ (ZN-I-XVI-DBE-1574-1) Podnaslov karte glasi Terra ferma Parte di Dalmacia. Objavljena je u izolaru Donata Bertellija Civitatum aliquot insigniorum et loco[rum]magis munito[rum]exacta delineatio..., u dimenzijama 19 × 14 cm. Detaljno prikazuje Šibenik, pa se raspoznaju pojedine palače i crkve (Santo Francesco) te obrambeni sustavi, poput tvrđava (Il Castello i Castel de s. Nicholo).

⁹ (NSK, R-VI-8°-91).

¹⁰ (NSK, R-VI-16°-32).

¹¹ Na karti Rodosa je naslov i potpis *RODI CITA – Et isolla- Martinus Rota f. 1572* (Pelc, 1997a).

¹² (ZN-Z-PNR-1573-13) Rota je na karti *Il Vero sitto ouero Conttado de Modon, doue si, ritroua la, armata del turcho* unatoč euforiji pobjede i potrebama stilizacije, ostao kartografski dosljedan i precizan tako što je izbjegao bilježiti ujednačene uniforme turske vojske. Njih je nosila samo carska vojska, a ona se nije pokretala za vrijeme tzv. *malih ratova*.

¹³ (ZN-Z-XVII-MRN-1660a) Karta je iz atlasa *Theatrum Europaeum*, dimenzija 37 × 28 cm. U Šibeniku se jasno razabiru detalji gradskih zidina s tvrđavama sv. Andrije (*St. Andrea*) i sv. Nikole (*Fortecia de St. Nicolo*). Akvatorij je prikazan do otoka Murtera (*Morter*), a unutrašnjost do Skradina (*Scardon*) i Vrlike (*Viliaca*). Usp. NSK, S-JZ-XVII-23 (URL 4).

¹⁴ (ZN-Z-XVI-ROT-1558) Dimenzije karte su 43 × 31 cm. Postoje dva izdanja tog rijetkog zemljovida. Prvo, s potpisom Martina Rote, ali bez oznake izdavača Scolarija vjerojatno je izdao Camocio između 1558. i 1568. Drugo izdanje ima Scolarijevu oznaku (Novacco-Bella, 1986, 47).

¹⁵ (ZN-Z-XVII-MRN-1652a i ZN-Z-XVII-MRN-1652b) Veličina Merianove karte *Delineatio Situ sve Provinciae circa Clissam & Spalatum/Abbildung oder Situation der Landschaft umb Clissa und Spalato*, iz atlasa *Theatrum Europaeum* je 38 × 28 cm. Usporedi s ostalim Merianovim kartama Šibenika (URL 4, URL 5, URL 6, NSK, S-JZ-XVII-39 kao URL 6).

¹⁶ Usp. u ZN: kartu Sebastiana Münstera iz 1542. (ZN-Z-XVI-MÜN-1542), Joannesa Sambucusa iz 1572. (ZN-Z-XVI-SAM-1572a,b,c), Augustina Hirschvogela iz 1573. (ZN-Z-XVI-HIR-1573a,b,c,d) te Corneliusa de Jode iz 1593. godine (ZN-Z-XVI-CJO-1593). Usporedi također de Jodeovu kartu iz NSK (S-JZ-XVI-25) (URL 1).

¹⁷ (ZN-Z-XVI-PTO-1548).

geographers or cartographers, as far as possible. They were respected as experts on geographical details, particularly names, and were renowned for the accuracy of their maps. There were two cartographers in particular who produced high quality smaller or medium scale maps or portolan charts of the Eastern Adriatic in the 16th century: Pietro Coppo (1469–1555) from Izola and Vincentius Demetrius Volcius Rachuseus (1563–1607) from Dubrovnik. Although they were originally from the furthest reaches of Croatia, they did not only record their local areas but much broader regions⁴. Two copperplate engravers, Natale Bonifacio and Martin Rota were the most prominent local cartographers in Northern Dalmatia. They both contributed to Mediterranean (Venetian or broader Italian) cultural circles and were educated or employed in Italian cartographic studios.

3. Large Scale Maps: Isolarii and Panoramic City Views

Among the Italian cartographers who mapped these regions, some, like Giovanni Francesco Camocio and Simone Pinargenti, created larger scale maps. In their Italian studios, the experienced artistic touches of local craftsmen were appreciated and welcome. Among the names of those who signed maps of these lands are two Renaissance copperplate engravers, the Šibenik contemporaries Martin Rota and Natale Bonifacio. As craftsmen born in Dalmatia, they were important not only as map engravers but also because of their personal knowledge of the area and access to geographical details. Rota was personally engaged in the production of a larger scale map of central Dalmatia, as can be seen from his panorama of Šibenik and sub-regional map of Split and the surrounding area. Although they worked within the older cartographic tradition of producing maritime and portolan charts⁵, they also produced other type of maps, including *isolarii*⁶. They were both trained in engraving skills in their native town by the famous goldsmith and painter O. Fortezza.

The family of Martin Rota Kolunić (*Sibenicensis*) (1532–1582 or 1583) originated in southwest Bosnia.

His aristocratic ancestors fled before the Ottoman expansion in the late 15th century, settling in the territory under Venetian jurisdiction. The family surname derived from the Italian word for “wheel” (*ruota*), and was formerly a feature of their coat of arms. In his home town, Martin Rota received basic training in wood and copperplate engraving and using a wide range of tools, but not in geography or cartography. Later, Rota continued his education in Italy, where he was taught reproductive copperplate etching and engraving by the famous M. A. Raimondo, according to the example of well-known mannerist painters. He lived and worked in Venice between 1565 and 1572 and later moved to Rome. Renowned for his skills and delicacy of touch, he reached the peak of his professional career when he was summoned to the Court in Vienna. In 1573 he was appointed official artist, a post which he held during the reigns of Maximilian II and Rudolph II (1552–1612). He accompanied the latter to Prague and died there aged 51 (Pelc, 1997a).

Rota's output was enormous, especially his artistic and practical cartographic activities. He was also a particularly skilled portrait painter. He painted the Austrian emperors and Pope Pio V in Rome. He successfully copied and made reproductions of Titian, Michelangelo and Giulio Clovio (Julije Klović), the famous Croatian miniaturist. The most common themes of his copperplates were religious, mythological and allegorical creatures and scenes, which were very popular during the Renaissance.

Alongside his very popular Adriatic *isolario* atlases, he was also successful in producing panoramic and topographic views, some unsigned. A number of his topographic and panoramic views or city plans of the eastern Adriatic coast were included in Francesco Valegio's *Raccolta delle più illustri et famose città di tutto il modo* in 1572. As he spent 1570 in his home town of Šibenik, he was most probably compiling local information for his employers (Kisić, 2005, 311). Now famous throughout Europe, Rota also worked with Francesco Camocio on his Venetian atlas *Isole famose, porti, fortezze, e terre marittime sottoposte alla Ser[eniss]ima Sig[no]ria di Venetia*, printed in 1571. This *isolario* included a panoramic view of Šibenik, *Il Fidellissimo Sibenicho'* (Fig. 1), which is considered one of the earliest, most reliable Renaissance maps of a Croatian town (Pelc, 2000, 22,; Kisić, 2005, 312). The author evidently knew the area and its historical and political circumstances well. This hypothesis can be supported by a number of original toponyms which appeared here for the first time and which were not always present on later maps produced by Italians. This map was obviously used as a model for similar city maps of Šibenik in several later *isolario* atlases. It appeared, with slight variations, in Pinargenti's

⁴ Coppo made a famous map of the whole Istrian peninsula (*Histriae tabula*). Although it was published in one of A. Ortelius' atlases *Theatrum Orbis Terrarum* (1609), the map was based on Pietro Coppo's 1573 map, measuring 24 × 15 cm (NC, ZN-Z-XVI-COP-1573). Vincentius Demetrius Volcius produced portolans or maritime maps of the Mediterranean and/or Adriatic Sea to a smaller scale. (See Volcius' portolans NC, sign. ZN-PMSF-XVI-VDV-1592-1 to sign. ZN-PMSF-XVI-VDV-1607).

⁵ Portolan charts were used in contemporary navigation and were mainly produced in the Italian cartographic workshops of Batista Agnese, Battista Caloire e Oliva and Paolo Forlani. For an example, see the Eastern Mediterranean map of Paolo Forlani Veronese (NC, ZN-P-XVI-FOR-1571).

⁶ These kind of charts depicting the Eastern Adriatic Coast appeared as early as 1485. The author of the first printed *isolario* atlas was Bartolomeo Dalli Sonneti (Marković, 1975; Lovrić, 1988, passim; Novosel-Žic, Richter-Novosel, 91).

⁷ (NC, ZN-I-XVI-CAM-1571-6) The map is 21 × 16 cm in size. Its full title is *IL FIDEL[L]ISSIMO SEBENICHO-Parte di terra ferma Et Parte di Dalmatia*. See also NSK, R-VI-80-90.

Fig. 5. Mateo Pagano, TVTO EL CÔTADO. DI. ZARA – E SEBENICHO, ZN-Z-XVI-PAG-1530

Slika 5. Mateo Pagano, TVTO EL CÔTADO. DI. ZARA – E SEBENICHO, ZN-Z-XVI-PAG-1530

Pagana¹⁸ (slika 5), Paola Forlanija odnosno Donata i Ferranda Bertellija¹⁹. Te su karte, osim generalnoga kartografskog sadržaja imale i drugu, ponekad i programatsku svrhu. Paganova je karta, primjerice, precizno prikazivala arhitekturu granice između Venecije i Osmanlija na Krki, a imala je svrhu detaljno prikazati mletačke strateške pozicije kao i predstaviti javnosti te ojačati antiturski ideološki i vojni angažman. Na toj detaljnoj karti Zadra i Šibenika s okolicom, naselja istočno od Krke,

poput Vrljike (*Vrihia*) i Knina (*Tina*), pripadaju Osmanlijama jer su osvojena 1522. što je i označeno stijegovima s polumjesecom. Za razliku od njih, Obrovac (*Obroazo*) na karti nije označen turskim stijegom jer je osvojen nakon nastanka karte, 1527. godine. Kartograf očito dobro poznaje lokalnu povijest, toponimiju i ostali geografski inventar. Naglašeni su elementi fortifikacija, utvrda i burgova. Kao autor, Pagano izborom sadržaja vidljivo favorizira (svoju) mletačku poziciju, premda ta „hijerarhizacija prostora“, s obzirom na realnost postojanja promjenjive granice prema neprijatelju, ne mora nužno biti „svjestan čin kartografske reprezentacije“ (Harley, 1989, 7).

¹⁸ Osim primjerka iz ZN (52 × 37 cm), jedini preostali poznati primjerak nalazi se u Sveučilišnoj knjižnici u Leidenu (Petricioli, 1969, 523).

¹⁹ (ZN-Z-XVI-BER-1565) Ostale poznate primjerke iznimno rijetke karte Ferranda Bertellija *NOVA DISCRITTIONE DELA DALMATIA, ET CROVATIA, M.D.LXV...*, pored ZN, čuvaju *Biblioteca Apostolica Vaticana* u Rimu, *Royal Library* u Stockholmu i Zbirka Franco Novacco (Mlinarić, 1998, 280).

Drugi lokalni majstor iz sjeverne Dalmacije također je pridonio upoznavanju i ranom kartiranju svojega zavičaja u srednjem mjerilu. Rotin suvremenik, sugrađanin i kolega bio je *Natale Bonifacio* (1537–1592),

isolario in 1573, Bertelli's in 1574⁸, Franco's in 1579⁹ and Rosaccio's in 1606¹⁰. The main differences are the total absence of title cartouches, the points of the compass, the typology and positioning of toponyms.

Engraved plates of various sizes were circulating among the cartographers of the time, and were gradually improved. Printed copies can also be traced either as separate sheets or bound in *isolario* atlases.

Rota used to sign his work in different ways: *Martin Rota fece*¹¹, *Martinus Rotus Sebensan* or *Martin Rota Sibenicensis*. His other signed works enable us to identify positively his unsigned maps. His authorship of the panoramic view of Šibenik *Il fidelissimo Sibenicho*, an unsigned etching, has been proven by its similarity in etching quality and style to the Modon¹² sheet, which he signed *Martinus Rota Sibenicensis faciebat* (Kisić, 2005, 310). He also made several very attractive graphic renditions of the Battle of Lepanto in 1571, celebrating supremacy over the Ottomans in the Eastern Mediterranean. He rarely missed an opportunity of illustrating the destruction of the landscape which was a result of the Venetian-Ottoman wars, on maps of the Aegean and Dalmatian coasts.

Comitatus Sebeniciani...¹³ from Merian's atlas produced in the 1660s (Fig. 2). Along with similar panoramic elements, Merian's map includes some features of a sub-regional map, although the perspective is a bird's eye view.

Another of Rota's maps, a panoramic bird's-eye view of Split and the surrounding territory (Fig. 3)¹⁴, covers an even larger area than the Šibenik map. The map of Split was published in Venice in either 1558 or in 1568, (the date is difficult to read). It depicts the Adriatic coast in the Split area, from Trogir (*Trav*) to Omiš (*Almisa*), including the hinterland up to the Ottoman fortification of Klis (*Clissa*). The immense importance of this map is to be found in Rota's signature (*Martinus Rotta*), engraved in the lower right-hand corner of the copperplate print. This map is surprisingly similar to Mattheus Merian's map of exactly the same territory, which was made about a century after Rota's¹⁵ (Fig. 4).

It is obvious that the source for Merian's map, although it is bigger in size, was Rota's cartographic visualization. The differences on Merian's map are the addition of a ribbon-like title cartouche along the upper edge of the map, the absence of scale (*MESVRA*), and variations in letter typology and the positioning of toponyms (e.g. *XARNOVICA*).

82

4. Sub-regional Maps of Northern and Central Dalmatia – Medium Scale Maps

There were other maps, which covered larger areas without necessarily including whole regions, and which filled the gap between large scale (showing a limited area) and small scale (showing historical or administrative large regions). These served to outline broadly a particular location and include new local data such as toponyms and other geographical features.

An extended version of the panorama of Šibenik *Il fidelissimo Sebenicho*, including the wider hinterland, was depicted in a map known as *Situs particularis*

5. Regional Maps of Northern and Central Dalmatia

The oldest known maps of inland Croatia were predominantly smaller in scale than regional maps. Thanks to their universal application, we have a number of such maps of continental Croatia from the 16th, 17th and 18th centuries¹⁶. During the same period, Italian cartographers such as Jacopo Gastaldi¹⁷, Matheo Pagano¹⁸ (Fig. 5),

⁸ (NC, ZN-I-XVI-DBE-1574-1) The subtitle is *Terra ferma' Parte di Dalmacia*. The map was part of Donato Bertelli's *isolario* atlas *Civitatum aliquot insigniorum et loco[rum] magis munito[rum] exacta delineatio...* This panoramic view of the fortified town and port of Šibenik, dated 1574, 19 × 14 cm in size, depicts in detail important palaces, churches (such as Santo Francesco) and fortification elements (Il Castello and Castel de s. Nicholo).

⁹ (NSK, R-VI-8°-91).

¹⁰ (NSK, R-VI-16°-32).

¹¹ The image of Rhodes is entitled *RODI CITA – Et isolla- Martinus Rota f. 1572*. (Pelc, 1997a).

¹² (NC, ZN-Z-PNR-1573-13) Map of the maritime Battle of Modon, entitled *Il Vero sito ouero Conttado de Modon, doue si, ritroua la, armata del turcho*. In spite of the euphoria of victory and the need for cartographic stylization, Rota was consistent and refrained from drawing standardised uniforms for the Ottoman soldiers, which had not yet been introduced for imperial troops engaged in "minor wars" like these.

¹³ (ZN-Z-XVII-MRN-1660a) This map, 37 × 28 cm in size, is from the atlas *Theatrum Europaeum*. The details of city fortifications, including the fortresses of *St. Andrea* and *Fortecia de St. Nicolo* are clearly visible. The wider aquatic region includes the island of Murter (*Morter*) with the towns of Skradin (*Scardon*) and Vriika (*Viliaca*) in the continental hinterland. See also NSK, S-JZ-XVII-23 (URL 4).

¹⁴ (NC, ZN-Z-XVI-ROT-1558) The map size is 43 × 31 cm. There are two known examples of this rare map. One bears Rota's signature but no publisher's note (Scolari). It was most probably compiled by Camocio between 1558 and 1568. The second bears the signature of Scolari (Novacco et al., 1986, 47).

¹⁵ (NC, ZN-Z-XVII-MRN-1652a and ZN-Z-XVII-MRN-1652b) Merian's map (38 X 28 cm in size) is entitled *Delineatio Situ sve Provinciae circa Clissam & Spalatum/Abbildung oder Situation der Landschaft umb Clissa und Spalato*, from the atlas *Theatrum Europaeum*. See also Merian's other maps of Šibenik (URL 4, URL 5, URL 6, NSK, S-JZ-XVII-39 as in URL 6).

¹⁶ See more in the NC: Sebastian Münster's map of 1542 (ZN-Z-XVI-MÜN-1542), Ioannes Sambucus' map of 1572 (ZN-Z-XVI-SAM-1572a,b,c), Augustin Hirschvogel's map of 1573 (ZN-Z-XVI-HIR-1573a,b,c,d) and Cornelius de Jode's map of 1593 (ZN-Z-XVI-CJO-1593). See also de Jode's map in NSK S-JZ-XVI-25 (URL 1).

¹⁷ (NC, ZN-Z-XVI-PTO-1548).

¹⁸ Besides this map from the NC, 52 × 37 cm in size, the only other known item is in the repository of the University Library of Leiden. (Petricoli, 1969, 523).

Fig. 7. Camocio, SEBENICO ET contado città nella Dalmatia confina[n]te con Zarra d[e]ll'Ill[ustri]ss[im]i S[ign]ori Venetiani al p[re]se[n]te da Turchi molestado: 1571, ZN-I-XVI- CAM-1571-5

Slika 7. Camocio, SEBENICO ET contado città nella Dalmatia confina[n]te con Zarra d[e]ll'Ill[ustri]ss[im]i S[ign]ori Venetiani al p[re]se[n]te da Turchi molestado: 1571, ZN-I-XVI- CAM-1571-5

Paolo Forlani or Donato and Ferando Bertelli¹⁹ were also engaged in making smaller, medium scale maps of the Eastern Adriatic Coast. These maps were either sub-regional or regional map syntheses of local data taken from large scale maps, or simple copied variations of old engravings. Maps were meant to be informative, in terms of their cartographic content, but they were also produced for political or strategic purposes. Pagano's map, for example, was one of the most precise in analyzing the construction of the Ottoman-Venetian border region on the River Krka. Besides its obvious focus on the Venetian fortification system, the map promotes an anti-Ottoman

attitude, aimed at supporting and increasing public ideological and military engagement. This map shows in detail the strategic situation around Zadar and Šibenik, where towns to the east of the River Krka, such as Vrlika (*Vrihia*) and Knin (*Tina*) were under Ottoman rule. They are marked with crescent flags, since both fortresses had been conquered by the Ottomans in 1522. In contrast, Obrovac (*Obroazo*) was not marked with such an emblem, as it was conquered after the map was published in 1527. The author was evidently very familiar with local history, toponyms and geography in general, particularly the elements of fortification. From his perspective, and by his selection of elements to include, he clearly favours the Venetian position in regard to the hostile border with the Ottomans. However this creation of a "hierarchy of space" may not have necessarily been a "conscious act of cartographic representation" (Harley, 1989, 7).

¹⁹ (ZN-Z-XVI-BER-1565) Other copies of an extremely rare map by Ferando Bertelli entitled *NOVA DISCRITIO DELA DALMATIA, ET CROVATIA, M.D.LXV.*, besides in the NC, can be found only in the Biblioteca Apostolica Vaticana in Rome, the Royal Library in Stockholm and the Collection of Franco Novacco (Mlinarić, 1998, 280).

također poznat kao vrstan bakrorezac. Većinu života proveo je u Veneciji i Rimu. Uspješno je radio karte sitnog mjerila (npr. Afrike, Konga ili Škotske), krupnijeg mjerila poput gradskih veduta (Napulja ili Pariza) i mnogobrojne izolare. Izradio je kartu Ilirskih provincija, seriju karata dalmatinskog priobalja te regionalne karte na kojima su prikazani Abruzzi, Kalabrija i Napuljsko kraljevstvo (Žic, 1933b). Okušao se i u razvitku proizvodnje globusa svojim prikazima Zemlje, ali i neba.

Kao umjetnik poticao je razvoj mletačke kartografije u kasnom 16. stoljeću, jer su mu karte dospjele u najpoznatije atlase. Samo venecijanski izolar G. F. Camocia iz 1571. godine sadržavao je ukupno 88 pomorskih karata jadransko-jonsko-egejskog područja. Osamnaest od njih bile su regionalne karte ili panoramske vedute gradova uzduž jadranske obale. Čak ih je 14 ostalo nesigurno, a neke od tih karata očigledno je izradio Natale Bonifacio (Kozličić, 1995, 122). Ta se teza bazira na činjenici da je naslovnica cijelog atlasa potpisana inicijalima NB.²⁰ Novija istraživanja pokazuju da unatoč potpisivanju naslovnice Bonifacio nije bio autor ni jednog od grafičkih listova u tom izolaru, i to ne samo zbog izostanka potpisa već i zbog vidljive razlike u stilu između Bonifaciova rada iz Bertellijeva izolara i karata iz Camociova atlasa *Isole famose* (Marković, 1993, 120).

Prethodna Bonifaciova postignuća rezultirala su pozivom na suradnju koji je stigao od poznatoga nizozemskoga kartografa i nakladnika Abrahama Orteliusa. Svjedoči to najpoznatija, premda nepotpisana²¹ Bonifacijeva regionalna gravura *Zarae, et Sebenici Descriptio* (slika 6)²². Posebnost karte je prikaz antičkih ruševina u blizini Knina (*Ruine quiusdam antiquis sime structure, vulgo Bergane dicte*). Autor se vjerojatno koristio nekim od poznatih predložaka, ali ga je znatno pojednostavnio, posebno u reprezentiranju gradova. Ta Bonifacijeva karta obilježila je i kasnije reprezentacije tog teritorija i poslužila u naknadnim doradama, čemu svjedoči serija Merianovih karata istočnojadranske obale, poput karte *Tafel der Städte*....²³. Na njoj je Merian reducirao dio sadržaja (toponime) ili ga zamijenio manje pouzdanim (*NOVE GRADI* umjesto *Novigrad*), a određene je lokalitete (Zadar ili Slivnicu) prikazao planom a ne vedutom (Kozličić, 1995, 214). Bonifacio je izradio 66 karata za Izolar

D. Bertelliju iz 1574. godine²⁴, a surađivao je i na izolaru koji je 1595. godine objavio F. Zanetti (Kisić, 2005, 310). G. Rosaccio je 1595. objavio navigacijski priručnik o putovanju od Venecije do Konstantinopola²⁵, s vrlo atraktivnom kartom i panoramskim prikazima priobalnih gradova koji se također pripisuju Bonifaciu.

Natala Bonifacia obično se smatralo manje umjetnički nadarenim i kreativnim od Rote, iako je i on posjedovao impresivne tehničke, posebno bakrorezačke vještine. Najčešće nije sam izrađivao karte i vedute od samog početka već ih je precrtavao i gravirao. Poput Rote, i on je bio iznimno vješt u oblikovanju dekorativnih detalja poput kartuša, alegorijskih figura i kompasnih ruža (Pelc, 1997b).

Manje karte, odnosno karte manjeg prostornog obuhvata (u krupnom mjerilu) nekad su prerastale u veće regionalne karte (srednjeg i sitnog mjerila), a nekad je postupak tekao u drugom smjeru. Uloga lokalnih majstora u izradi i jednih i drugih je bila nezamjenjiva. Tako u Camociovu izolaru *Isole famose*... iz 1571. godine nalazimo dvije karte, od kojih jednu kartu zadraskog a drugu šibenskog akvatorija. Obje karte, postavljene jedna uz drugu, regionalni su kartografski prikaz cijele sjeverne Dalmacije. Za taj vedutno-kartografski dvodijelni prikaz Camocio se evidentno koristio prvom poznatom kartom cijele sjeverne Dalmacije, odnosno Rotinom izduženom regionalnom (u punom smislu riječi) kartom Zadra i Šibenika s okolicom iz 1570. godine. Karta *Il vero Ritratto di Zara et di Sebenico*.... izrađena je u tehnici bakroreza suhom iglom²⁶ (Pandžić, 1988, 41).

Jedan dio velike Camociove dvodijelne regionalne karte čini detaljna i precizna karta Šibenika i okolice²⁷ (slika 7). Ta karta umnogome slična desnoj polovici Rotine karte *Il vero Ritratto*...., kojom su se osim Camocia koristili i drugi autori²⁸. Camociovo preuzimanje podataka s lijeve polovice Rotine karte svjedoči njegova karta Zadra s okolicom iz izolara *Isole famose*...²⁹, ali i karta Zadra iz izolara Simona Pinargentija. Takvo ponavljanje, slično kao i

²⁰ Uz pretpostavku da Camocio kao autor ili kao izdavač ne bi imao potrebe za prikrivanjem vlastitog autorstva da je on to stvarno bio, inicijali (NB, NBS ili NB) pokazuju da je autor upravo Natale Bonifacio. Kad se potpisivao punim imenom, Bonifacio je redovito dodavao *Sebenicensis, Sebenican* ili *Sebenico* (Marković, 1993, 120).

²¹ Iako bez oznake autora autori poput Eduarda Brandmaira (1914) ili Roberta W. Karrowa Jr. (1993) kartu pripisuju Natalu Bonifaciju (Novosel-Žic, Richter-Novosel, 2005, 99; Kisić, 2005, 309).

²² ZN-Z-XVI-BON-1573) Karta je objavljena u Orteliusovu atlasu *Theatrum Orbis Terrarum*, u Antwerpenu 1573. godine. Dimenzije karte su 24 × 16 cm. Usp. NSK, S-JZ-XVI-3.

²³ (ZN-Z-XVII-MRN-1647; NSK, S-JZ-XVII-48) Toj subregionalnoj karti Zadra i Šibenika iz 17. stoljeća potpuni je naslov glasilo *Tafel der Städte und Herschafften Zara und Sebenico in Dalmatia gelegen*.... Dimenzije iznose 37 × 29 cm, a dekorirana je prikazom šestara za navigaciju (URL 5) (Kozličić, 1995, 215; Marković, 1993, 162, 170).

²⁴ *Il Devotissimo Viaggio di Gerusalemme Fato e descritto in sei libri di Sig. Giovanni Zuallardo, Cavaliere del Santiss. Sepolcro di N.S. L'Anno 1586 A Giontovi i disegni di varii luoghi di Terra Santa e altri paesi. Intagliati da Natale Bonifacio Dalmat. Con Licenza di Superiori. Stampato in Roma. Per F. Zanetti gia Ruffinelli nell'anno 1587.* Atlas sa 49 karata i dva plana grada čuva knjižnica Sv. Marka u Veneciji (Marković, 1993, 120).

²⁵ *Viaggio da Venetia a Constantinopoli per mare, e per terra da Gioseppo Rosaccio con brevità descritto.* Objavljen u Veneciji.

²⁶ Kartu dimenzija 62 × 35 cm čuva British Museum u Londonu pod naslovom *Il vero Ritratto di Zara et di Sebenico co diligenza Ridottee in questa forma acomodita dei lettori si come elle si ritratovano al presente del anno MDLXX da Martino Rota Sebenican* (Marković, 1993, 80).

²⁷ (ZN-I-CAM-1571-5; NSK, R-VI-8°-90)

²⁸ Gotovo je identična i kasnija Pinargentijeva karta istog prostora *SEBENICO et contado citta nella Dalmatia confinante con Zara*..., dimenzija 21 × 17 cm (ZN-I-XVI-PNR-1573-5).

²⁹ (ZN-I-XVI-CAM-1571-4) *ZARA ET Contado citta principale della Dalmatia posta sul mare adriatico loccho delli Ill [ustriss]mi S[igno]ri Venetiani al p[rese]nte molestata da Turchi. Dimenzije karte su 21 × 17 m. Usp. NSK, R-VI-80-90 (Pandžić 1988, 41).*

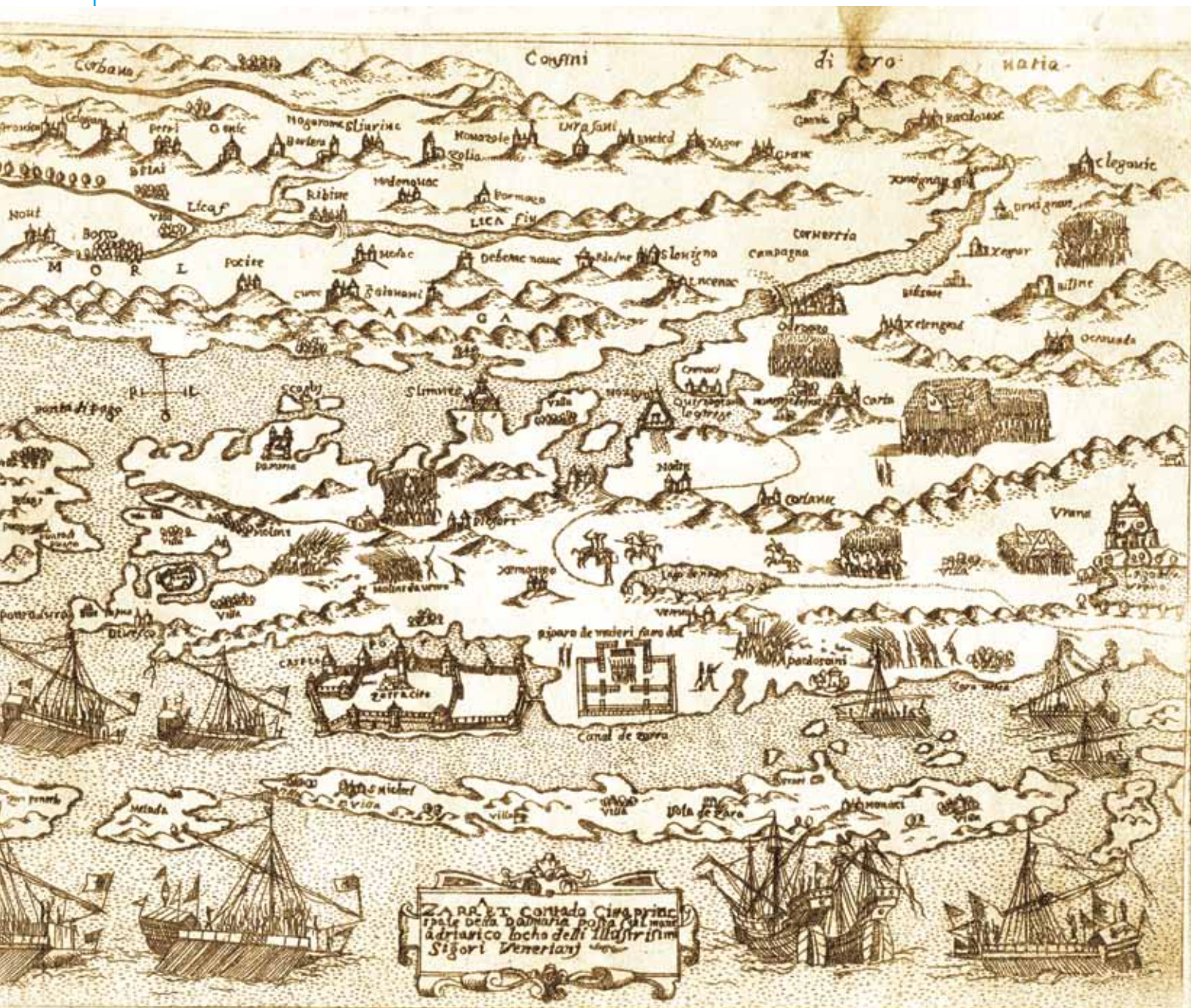
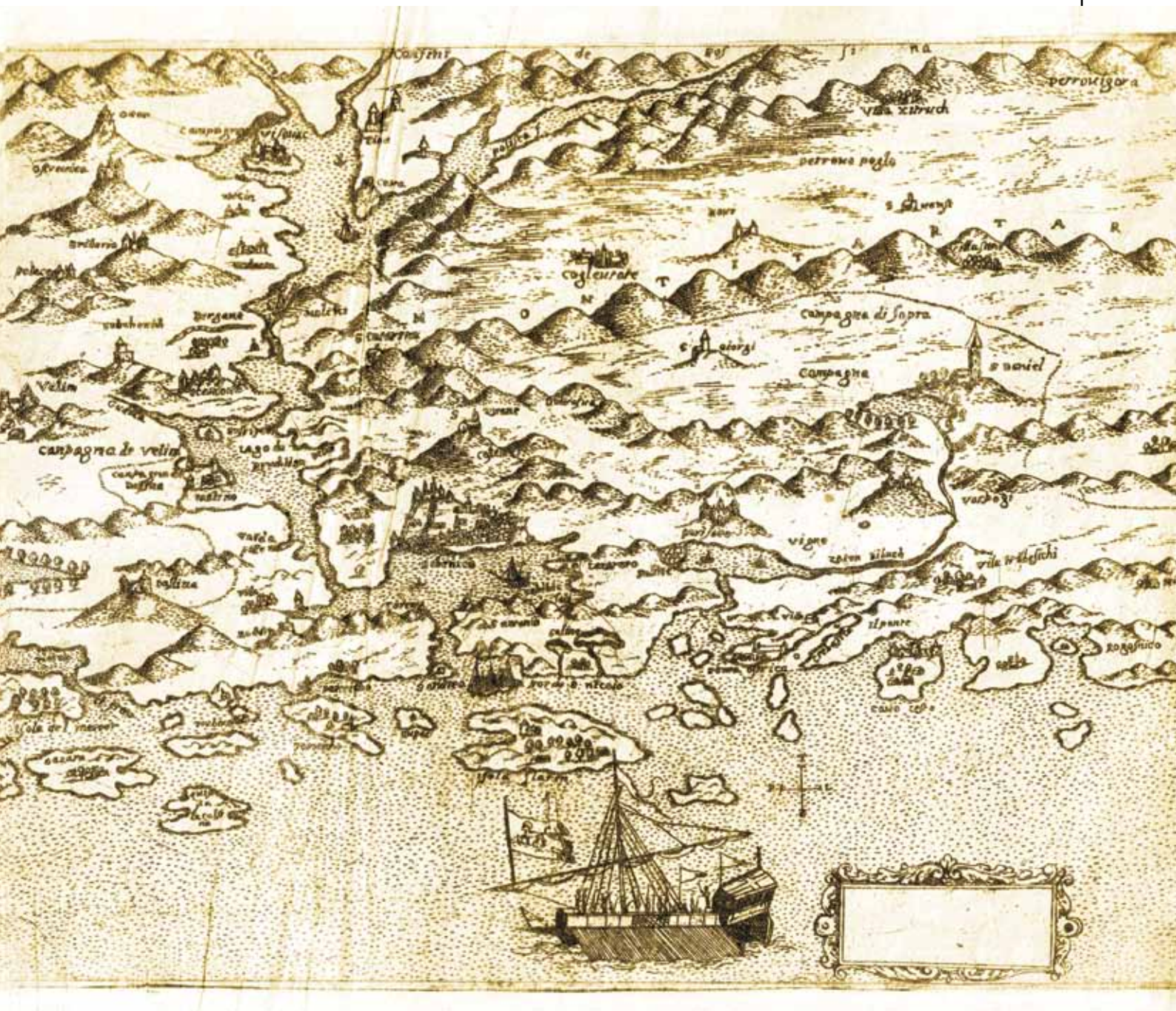

Fig. 8. Anonymous, ZARRA ET Contado Citta principale Della Dalmatia posta sul mare adriatico locho dell Illustrissimi Signori Venetianj [and Šibenik region], ZN-I-XVI-ANO-1571

Another master map maker from Northern Dalmatia contributed to the early mapping of his homeland in the medium scale. Natale Bonifacio (1537–1592) was, like Rota, a very talented and skilful copperplate artist and engraver. He spent much of his life in Venice and Rome. He was quite prolific in the production of small scale maps (including some of Africa, Congo and Scotland), larger scale editions such as city views (Naples and Paris) and a number of *isolario* maps. He made the famous *Map of the Illyrian provinces*, a series of maps representing Dalmatia, and regional maps of Abruzzi,

Calabria and the Kingdom of Naples (Žic, 1933b). He even gained experience in the production of globes, both terrestrial and celestial.

As an artist he contributed to the progress of Venetian cartography in the late 16th century, since his work was included in most famous atlases. The *Isolario* by G. F. Camocio, printed in 1571 in Venice, was composed of 88 charts of the Adriatic-Ionian-Aegean area. Eighteen of these were maps of either regions or cities along the Adriatic coast. While 14 of them were unsigned, some were

Slika 8. Bez pozpisa, ZARRA ET Contado Citta principale Della Dalmatia posta sul mare adriatico locho dell Illustrisimi Signori Venetianj [i Šibensko područje], ZN-I-XVI-ANO-1571

na veduti Šibenika s karte *Il fidelissimo Sebenicho* (usp. bilj. 7–10), potvrđuje kolanje ploča među kartografima. Političko-strateška angažiranost na obje Camociove karte kao i njihova propagandna svrha vidljivi su u dekoraciji kopnene unutrašnjosti velikim brojem fortifikacijskih elemenata, osmanskih vojnih postrojbi označenih stijegovima ili pak ratnih galija na moru. Još se više podiže napetost i naglašava ratna opasnost time što se u zaleđu dvaju gradova prema osmanskim posjedima označava granica *Confini della Bossina*. Istodobno s nastankom Rotine izdužene karte ili nešto prije, s obzirom na to da

je godina nastanka naknadno prepravljana, jedan drugi autor, Paolo Forlani, po uzoru na Paganov primjerak izradio je sličnu kartu manjih dimenzija.³⁰ Uspoređujući dvije

³⁰ (ZN-Z-XVI-FOR-1570) Forlanijeva karta *La vera et fidele discriptione di tutto il Contado di Zara et Sebenico molto diligentemente descritto, et con ogni diligentia intagliato da Paolo Forlani Veronese iz 1570. godine se, uz primjerak u ZN, čuva u pariškoj nacionalnoj knjižnici (Marković, 1993: 80-81) a jedan primjerak, dimenzija 41 × 30 cm, nalazi se u NSK (S-JZ-XVI-27). (URL 3) Karta prikazuje Zadar i okolice od otoka Paga (Pago) na zapadu do Šibenika (Sebenico) na istoku. (Novacco-Bella, 1986, 46).*

apparently drawn by Natale Bonifacio (Kozličić, 1995, 122). This hypothesis is based on the fact that the front page of the *Isolario* is signed with the initials NB²⁰. Recent research has revealed that although he signed the title-page, Bonifacio was not the author of any graphic sheets in the atlas. This can be concluded not only from the lack of his signature, but also from the difference in style between Bonifacio's maps in Bertelli's *Isolario* and these in Camocio's *Isole famose* (Kisić, 2005, 310).

Bonifacio's achievements resulted in an invitation from the famous Dutch cartographer and publisher, Abraham Ortelius, who asked Natale Bonifacio to work on his atlases. The outcome was Bonifacio's best known, though unsigned²¹ regional etched map *Zarae, et Sebenici Descriptio* (Fig. 6)²². A special feature of this map is the illustration of the ancient ruins near Knin (*Ruine quiusdam antiquis sime structure, vulgo Bergane dicte*). The author must have used known models, but simplified them significantly, particularly in his representation of cities.

Bonifacio's map influenced later representations of the same territory and served as a model for later versions, such as Merian's series of maps of the eastern Adriatic coast, including one entitled *Tafel der Stätte*.²³ Merian eliminated some of the content (toponyms) or replaced some items with less reliable ones (e.g. *NOVE GRADI* instead of *Novigrad*). He also decided to represent several towns (Zadar or Slivnica) by city plans rather than panoramic views (Kozličić, 1995, 214). Bonifacio produced 66 maps for the *isolario* by D. Bertelli, published in 1574²⁴, and was also a collaborator on another *isolario* published in 1595 by F. Zanetti²⁵.

Natale Bonifacio was generally regarded as less artistically creative than Rota, although he mastered some impressive technical skills, especially copperplate engraving. In most cases, he did not make maps and views himself from scratch, but copied older models and made etchings. Like Rota, Bonifacio was particularly skilled in designing decorative details, such as cartouches, allegorical figures and wind roses (Pelc, 1997b).

Sometimes map-makers produced maps of smaller areas (in large scale) and incorporated them into regional (medium and small scale) maps, while from time to time this process was reversed. The role of local craftsmen was irreplaceable in the production of both kinds of maps. Camocio's *Isole famose* of 1571 contains two maps, one of the Zadar region and another of the Šibenik region. Placed side by side, these maps comprise a genuine regional map of the whole of northern Dalmatia. As a model for the production of this two-part panoramic map, Camocio evidently used the first known map of northern Dalmatia, *Il vero Ritratto di Zara et di Sebenico*. i.e. Rota's elongated regional map of the Zadar and Šibenik region dated 1570. *Il vero Ritratto* is a copperplate engraving made with a dry needle²⁶ (Pandžić, 1988, 41; Kisić, 2005, 311). One part of Camocio's dual regional map is an extraordinarily detailed, precise map of the wider Šibenik area²⁷ (Fig. 7). Its content is similar to that of Rota's map *Il vero Ritratto*, which was used not only by Camocio, but also by other cartographers.²⁸ Camocio copied the left side of Rota's map for his map of Zadar in the *Isole famose*²⁹, as did Simone Pinargenti in his *isolario*. The practice of copying maps, as in the case of various views of the city of Šibenik (*Il fidellissimo Sebenicho*) (see notes 7–10) confirms the extent of the circulation and remaking of engraving plates among cartographers. The purpose of these maps in terms of political and strategic propaganda can be seen in the illustrative decoration of the hinterland, which is bolstered by many fortification objects, the Ottoman military troops marked by ornamental flags, and battleships at sea. The inland territories which were closer to Ottoman possessions were marked as *Confini della Bossina*, underlining the war situation and imposing an uncomfortable level of pressure.

At approximately the same time (since the date given for the reproduction was revised), another author from

²⁰ Assuming that Camocio as the author or publisher would have had no reason to conceal his authorship, the initials (NBF, NBS, NB) indicate the author was Bonifacio. When signing his full name, he frequently added *Sibenicensis*, *Sebenican* or *Sebenico* (Marković, 1993, 120).

²¹ In spite of the lack of an author's signature, researchers such as Eduard Brandmair (1914) and Robert W. Karrow Jr. (1993) have attributed this map to Natale Bonifacio (Novosel-Žic, Richter-Novosel, 2005, 99; Kisić, 2005, 309).

²² (NC, ZN-Z-XVI-BON-1573) This map was published in Ortelius's atlas *Theatrum Orbis Terrarum*, in Antwerp in 1573, 24 X 16 cm in size. See also NSK, S-JZ-XVI-3 (URL 2).

²³ (NC, ZN-Z-XVII-MRN-1647, NSK, S-JZ-XVII-48). One of these subregional maps of the Zadar and Šibenik region from the 17th century bears the full title *Tafel der Stätte und Herschafften Zara und Sebenico in Dalmatia gelegen*,... It is 37 × 29 cm in size and decorated with an illustration of a chart divider (S-JZ-XVII-48) (URL 5) (Kozličić, 1995, 215; Marković, 1993, 162, 170).

²⁴ (Kisić, 2005, 310) An item from an atlas named *Civitatium aliquot insigniorum et locorum magis munitorum exacta delineatio*... is preserved in the Biblioteca Apostolica Vaticana in Rome (Marković, 1993, 120).

²⁵ *Il Devotissimo Viaggio di Gerusalemme Fato e descritto in sei libri di Sig. Giovanni Zuallardo, Cavaliere del Santiss. Sepolcro di N.S. L'Anno 1586 A Giontovi i disegni di vari luoghi di Terra Santa e altripaesi. Intagliati da Natale Bonifacio Dalmat. Con Licenza di Superiori. Stampato in Roma. Per F. Zanetti gia Ruffinelli nell'anno 1587*. This atlas, with 49 maps and 2 city plans, is housed in the Library of St. Marco in Venice (Marković, 1993, 120).

²⁶ A map sized 62 × 35 cm is housed in the British Museum in London. Its full title is *Il vero Ritratto di Zara et di Sebenico co diligenza Ridottee in questa forma acomodita dei lettori si come elle si ritratovano al presente del anno MDLXX da Martino Rota Sebenican*. (Marković, 1993, 80).

²⁷ (ZN-I-CAM-1571-5; NSK, R-VI-8°-90)

²⁸ (NC, ZN-I-XVI-PNR-1573-5) See the almost identical map by Simone Pinargenti *SEBENICO et contado citta nella Dalmatia confinante con Zara*, 21 × 17 cm in size.

²⁹ (NC, ZN-I-XVI-CAM-1571-4) *ZARA ET Contado citta principale della Dalmatia posta sul mare adriatico loccho delli I[ustriss]mi S[igno]ri Venetiani al p[rese]nte molestata da Turchi*. The map is 21 × 17 cm in size. See also NSK, R-VI-80-90. (Pandžić 1988, 41).

karte vidljivo je da se Rotina odlikuje točnijim prikazom sukoba s Osmanlijama, naglašavajući raspored pješadijskih trupa i konjaništva usred bitke. Rota je na osnovi vlastitih spoznaja ucrtao novosagrađenu utvrdu Sv. Nikola i zaljev Morinje, čime je znatno pridonio grafičkoj i informacijskoj kvaliteti svog rada (Petricioli, 1969, 528).

U ZN nalazi se i jedinstvena anonimna karta istog prostora Zadra i Šibenika s njima gravitirajućim područjima slijepljena od dvaju pojedinačnih listova³¹ (slika 8). Karta nije potpisana ili pripisana određenom autoru, ali je i ona primjer regionalnoga kartiranja sjeverne Dalmacije po uzoru na Rotinu kartu *Il vero Ritratto....* Zapadni (zadarski) dio karte djeluje kao da je završen na način na koji su izrađene korespondirajuće Pinargentijeve i Camociove karte, dok je istočni (šibenski) dio ostao nedovršen. Vidljivo je to stoga što nedostaje tekst u naslovnoj kartuši te neki dekorativni, ali informativni elementi poput jedrenjaka ili osmanskih vojnika u zaleđu³². Osim toga, izgleda da je riječ o otisku s iste bakrene ploče kao i za Camociovu kartu iz 1571., s obzirom na specifična oštećenja i duboki urez na istome mjestu na ploči. S obzirom na elemente koji nedostaju, vjerojatno je riječ tek o ranoj fazi graviranja. Nepoznato je gdje je i kada došlo do fizičkog spajanja dvaju odvojenih listova nejednake kvalitete u ovu kartu.

Činjenica da su i Camocio i Pinargenti preuzeli Rotin izvornik potvrđuje njegovu superiornu tehniku i suvereno operiranje podacima. Premda je Rota odrastao u prostoru koji karta prikazuje te je posjedovao osobno znanje i iskustvo, možemo samo spekulirati je li njegov rad izvoran ili pak uspješno kompilira jednu ili više karata većih dimenzija, premda s potpuno novim (arhitektonskim ili fortifikacijskim) elementima (Žic, 1933a). Dok Rota posjeduje informacije i vještinu, Camociove i Pinargentijeve karte svjedoče o boljim mogućnostima kartografske produkcije i distribucije. One demonstriraju

razvijeniju estetsku vizualizaciju, ali reproduciraju isti repertoar informacija vezanih uz najnovije promjene na osmansko-mletačkom pograničju kao i izdužena Rotina karta.

6. Zaključak

U kartografske prikaze Sredozemlja i Jadrana u 16. stoljeću je, nakon dominacije izolara i portulana u prethodnim stoljećima, postepeno uvedeno novo poimanje geografskog prostora kao i odnos prema tom prostoru. Kartografi su bili ograničeni samo u smislu političke mogućnosti pristupa pa i kartografiranja samo priobalja a ne i osmanskog zaleđa. Sudeći po konceptima i tehnikama kojima su se koristili, nisu nimalo zaostajali za postignućima ostalih kartografa sredozemnoga kartografskoga kruga. Karte sitnog i srednjeg mjerila, npr. pomorske karte ili detaljne regionalne karte sjeverne i središnje Dalmacije, ali i karte krupnijih mjerila poput panoramskih veduta i izolara jadranskog priobalja i otočja, iziskivale su visoku razinu kartografskog znanja i graverske vještine. Većina informacija s karata bila je usko vezana uz promjene nastale ratnim operacijama između Venecije i Osmanlija, i to ne samo u gradovima već i u okolici. Vidljiv je trend pročišćavanja karata od zbunjujućih, nepouzdatih ili neprovjerenih geografskih sadržaja, zbog čega karte postaju preciznije. Iznimno je važno bilo sudjelovanje i doprinos lokalnih kartografa i majstora bakroreza, koji su bili u prednosti jer su posjedovali upravo ono što se tražilo; osobno znanje, iskustvo i sposobnosti da prikupe i prikažu najtočnije podatke. Rezultat kartografskog rada dvojice vrlo poznatih umjetnika i bakroreza iz Šibenika, Martina Rote i Natala Bonifacia jest bolje ukupno poznavanje izmijenjene dalmatinske ne samo geografije, već i novonastalih kulturnih posebnosti, kao i onih na planu jezika, arhitekture i ekonomije. Objavljujući karte u izolovima poznatih talijanskih nakladnika, oni svoja djela prezentiraju relativno širokoj publici i tako pridonose sveopćem boljem poznavanju vlastitih zemalja. Rezultat je njihova sudjelovanja u kartografskim i kulturnim krugovima Sredozemlja ugled koji majstori hrvatskog podrijetla dobivaju u širem, europskom kontekstu. Neke od tih karata najstariji su prikazi ne samo gradova nego i neposredne okolice te obiluju važnim povijesnim, topografskim, jezičnim, političkim, urbanim, kulturnim ali i umjetničkim podacima. Stoga se odlikuju poboljšanjem kvalitete i povećanjem broja točnih i detaljnih informacija u odnosu na karte prethodnika.

³¹ (ZN-I-XVI-ANO-1571) Ta je anonimna regionalna karta vjerojatno potekla iz neke od talijanskih radionica 70-ih godina 16. stoljeća. Dimenzije su 42 × 17 cm. Sastavljeni listovi izolara vrlo sličje Camociovim (Kozličić, 1995, 122-3) i Pinargentijevim kartama istog prostora (ZN-I-XVI-CAM-1571-5, ZN-I-XVI-PNR-1573-4 i ZN-I-XVI-PNR-1573-5).

³² Koliko god je teško demantirati proizvoljan dualizam između "propagande" i "istine" ili režim podvajanja "umjetničkih" od "znanstvenih" elemenata reprezentacije, valja imati na umu da su svi dijelovi karte zapravo retorički alati. U ovom konkretnom slučaju upravo su obično podcijenjeni "umjetnički" elementi karte (npr. ilustracije brodova) puno rječitiji tumač kulturnoga konteksta u kojem je karta nastala nego što je to sama geografska preciznost (Harley, 1989, 11).

Verona, Paolo Forlani, issued a similar map.³⁰ It was smaller in size and based on Pagano's copy. A comparison of Rota's and Forlani's contemporary maps reveals that Rota's was exceptionally good both in terms of quality and contemporaneity, depicting the conflict with the Turks and showing groups of infantry or cavalry military formations in combat. According to the best knowledge he possessed, Rota added the newly built St. Nicholas' Fortress and Morinje Bay near Šibenik, thus extending the informative and graphic quality of his work (Petricoli, 1969, 528).

The Novak Collection includes a preserved copy of a unique two-sheet pasted map of the territory of Zadar and Šibenik.³¹ (Fig. 8). Although it is anonymous, unsigned and as yet not attributed to any known cartographer, this double map is an ideal example of regional mapping in northern Dalmatia according to the model of Rota's map *Il vero Ritratto....* While the western side (Zadar) of the map seems complete and corresponds to Pinargenti and Cammocio's maps, the eastern (Šibenik) part of the map seems unfinished, as there is a title missing in the main cartouche along with some other decorative or informative details, such as sailing ships or Ottoman inland military troops.³²

In any case, the Šibenik section of the anonymous plate seems to be a copy of the same copperplate as was used for Cammocio's Šibenik copperplate engraving of 1571, due to damaged parts and a deep gash which is present in the same place. These elements indicate that it was the product of an early stage in the engraving procedure. There is no evidence as to when these two copperplate maps of unlike quality were pasted into a single map, or by whom.

The fact that both these famous cartographers, Cammocio and Pinargenti, copied Rota's original map additionally confirms his superiority in terms of cartographic detail and technique. Although Rota was native to the

area, and had a wide personal knowledge and experience of local details, we can only speculate as to whether his work was original or the successful compilation of one or more maps of larger dimensions, with the addition of new (architectural or fortification) elements (Žic, 1933a). Cammocio and Pinargenti's maps were definitely the results of advanced cartographic production and more developed cartographic (aesthetic) visualization; nevertheless they contained the same data recorded on Rota's map, i.e. the most accurate territorial transformations on the Venetian-Ottoman borders.

6. Conclusion

After the dominance of *isolario* and portolan charts in the preceding centuries, a new understanding and attitude towards geographical regions was gradually introduced in the mapping of the Mediterranean and Adriatic Sea in the 16th century. Due to political circumstances, the cartographers of Dalmatia were limited to coastline areas, rather than the Ottoman hinterland. However, they may be regarded as part of the Mediterranean cartographic tradition, since their techniques and approach were equivalent to contemporary standards. In relation to scale, their maps can be divided into smaller and medium scale marine charts or detailed regional maps of Northern and Central Dalmatia, and large scale maps, particularly city (panoramic) views and *isolario* maps of the Eastern Adriatic islands and coastline. Regardless of scale, 16th century map production required a certain level of knowledge and wide practical experience. Most new information given on these maps dealt with recent changes arising from the Venetian-Ottoman wars, not only in major towns but also in the surrounding areas. The trend towards clarifying maps further was obvious, together with the elimination of speculative geographical information which was difficult to verify. All this considerably improved the accuracy of maps. The contribution of local cartographers and engravers was of particular importance, since they had exactly what was needed; personal knowledge, experience and the opportunity of collecting and displaying the most accurate information. Two well-known artists and copperplate engravers from Šibenik, Martin Rota and Natale Bonifacio, were involved in famous *isolario* projects conducted by Italian studios. Their efforts and publications resulted in a better understanding of Dalmatia, not only in terms of its changing geography, but also in terms of its cultural, linguistic, architectural and economic geography. The quality of their work advanced the reputation of Croatian experts in European cultural circles. Some engravings depict the oldest views, which include the cities and their surroundings. These maps were rich in topographic, historic, linguistic, political, urban, cultural and artistic detail, and thus represented progress in terms of quality, detail and accuracy, in comparison with maps produced earlier.

³⁰ (ZN-Z-XVI-FOR-1570) Forlani's map *La vera et fidele discriptione di tutto il Contado di Zara et Sebenico....* is housed in the Paris National Library (Marković, 1993, 80-81). Another edition, 41 × 30 cm in size, is in the NSK (S-JZ-XVI-27) (URL 3). The map illustrates the Zadar region as far as the island of Pag (Pago) in the west and Šibenik (Sebenico) in the East. (Novacco et al., 1986, 46).

³¹ This anonymous map supposedly derived from an Italian workshop in the 1570s. As a regional map, 42 × 17 cm in size, it is composed of two detached *isolario* map sheets, very similar to Cammocio's (Kozličić, 1995, 122-3) and Pinargenti's maps of the Zadar and Šibenik regions (NC, ZN-I-XVI-CAM-1571-5, ZN-I-XVI-PNR-1573-4 and ZN-I-XVI-PNR-1573-5).

³² However hard it is to dismantle the arbitrary dualism between "propaganda" and "truth", or "artistic" and "scientific" representation, it should be remembered that all map elements are clearly rhetorical tools. In this particular case, "artistic" features (such as battle ship illustrations) tend to be undervalued, though they tell us much more about the cultural context in which the maps were made, rather than geographical accuracy (Harley, 1989, 11).

References / Literatura

- Black, J. (1997): *Maps and History: Constructing Images of the Past*. Yale University Press, New Haven–London.
- Cosgrove, D. (2004): *Landscape and Landschaft*, German Historical Institute Bulletin, vol. 35, 57–71.
- Craib, R. B. (2000): *Cartography and power in the conquest and creation of New Spain*, Latin American Research Review, vol. 35/ 1, 7–36.
- Harley, J. B. (1988): *Maps, Knowledge and Power, The Iconography of Landscape*, Denis Cosgrove, Stephen Daniels (eds.). Cambridge University Press, 277–312, Cambridge.
- Harley, J. B. (1989): *Deconstructing the Map*, Cartographica, br. 2, god. 26, 1–20.
- Kisić, A. (2005) *The Origins of Camocio's and Rosaccio's Isolario in Croatian Collections / O Camocijevu i Rosaccijevu izolaru iz hrvatskih zbirki*, Novak, D., Lapaine, M., Mlinarić, D. (eds.), *Five Centuries of Maps and Charts of Croatia / Pet stoljeća geografskih i pomorskih karata Hrvatske*, Školska knjiga, Zagreb, 293–330.
- Kozličić, M. (1995): *Kartografski spomenici hrvatskoga Jadrana*, AGM, Zagreb.
- Marković, M. (1993): *Descriptio Croatiae*, Naprijed, Zagreb.
- Mlinarić, D. (1998): *Izbor iz zbirke starih zemljovida hrvatskih zemalja Prof. Dr. Drage Novaka*, in: *Rainbow Bridge / Ispod duge most / Regenbogen-Brücke*, Cvetnić, V., Sperber, M. (eds.), PabstPB, 274–297, Čakovec.
- Novacco, F., Bella, V. i P. (1986): *Cartografia rara*, Roma.
- Novak, D., Lapaine, M., Mlinarić, D. (eds.) (2005): *Pet stoljeća geografskih i pomorskih karata Hrvatske / Five Centuries of Maps and Charts of Croatia*, Školska knjiga, Zagreb.
- Novosel-Žic, P., Richter-Novosel, Ž. (2005): *Croatian Cartographers of the 16th and the 17th Centuries / Hrvatski kartografi 16. i 17. stoljeća*, Novak, D., Lapaine, M., Mlinarić, D. (eds.), *Five Centuries of Maps and Charts of Croatia / Pet stoljeća geografskih i pomorskih karata Hrvatske*, Školska knjiga, Zagreb, 87–111.
- Pandžić, A. (1988): *Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske*, Zagreb.
- Pelc, M. (1997a): *Život i djela šibenskog bakroresca Martina Rote Kolunića*, NSK, Zagreb.
- Pelc, M. (1997b): *Natale Bonifacio*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb.
- Pelc, M. (2000): *Martin Rota Kolunić i Natale Bonifacio – djela u hrvatskim zbirkama*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Petricioli, I. (1969): *Zoranićeve "deželje" na jednoj suvremenoj karti*, Zadarska revija, Zadar, book XVIII, vol. 5, 523–531.
- Slukan Altić, M. (2003): *Povijesna kartografija*, Meridijani, Samobor.
- Withers, C. W. J. (2009): *Place and the "Spatial Turn" in Geography and in History*, Journal of the History of Ideas, vol. 70/ 4, 63.
- Žic, N. (1933a): *Martin Rota Kolunić kao kartograf*, Jadranska straža, vol. 11/6, Split, 219.
- Žic, N. (1933b): *Umjetnik Božo Bonifačić iz Šibenika*, Jadranska straža, Split, 496–497.

URL 1: Cornells de Jode

<http://www.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=925> (28. 9. 2011.)

URL 2: Bonifacij Natal

<http://www.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=918> (28. 9. 2011.)

URL 3: Paolo Forlani

<http://www.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=928> (28. 9. 2011.)

URL 4: Mathaeus Merian – *Situs particularis Comitatus, Sebeniciani, quiest pars Dalmatiae*

<http://www.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=963> (28. 9. 2011.)

URL 5: Mathaeus Merian – *Tafel Der Staette*

<http://www.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=979> (28. 9. 2011.)

URL 6: Mathaeus Merian – *Delineato situsve provinciae circa Clissam et Spalatum = Abbildung oder Situation der Landschaft und Clissa und Spalato*

<http://www.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=970> (28. 9. 2011.)